

PETHŐ LÁSZLÓ

TANYÁRÓL A NAGYVÁROSBA ÉS VISSZA

Muharay Elemér és jászberényi kötődése

Nemrégiben avattuk fel a jeles népművelő emléktábláját a jászberényi Déryné Művelődési Központ falán. A ma esetenként nála is ismertebb tanítványai jóvoltából Muharay közöség- és kultúrateremtő tevékenysége jól ismert. Ezzel szemben viszonylag keveset tudunk a szülőföldjéhez való kötődéséről. Halálának 100. évfordulóján Muharay György helytörténész tanulmányt közölt munkásságának helyi vonatkozásairól, korábban pedig testvérbátyjáról, Muharay Mihály festőművészről állított össze munkatársaival egy könyvecskét.¹ Muharay jászberényi kötődéséről szóló áttekintésem kiindulópontját e két mű képezi, melyeket időközben előkerült dokumentumokkal, a helyszínnek végigjárása során szerzett tapasztalatokkal és több, élő rokontól kapott információval egészítettem ki. Közülük külön köszönet illeti Kiss Jánosné és Velkei Demetert, akik az illusztrációhoz felhasznált képek többségét megőrizték, és rendelkezésünkre bocsátották.

A családról

A Muharay család régóta szerepel a Jászság köz- és társadalomtörténetében. Az ősök nemesi címmel rendelkeztek, jelentős birtokaik voltak, főszolgabírói, jegyzői és egyéb tisztségeket viseltek. Mindez azonban Muharay Elemér kibocsátó családjára kevéssé vonatkozik, hiszen édesapjának, Muharay Mihálynak vagyoni helyzete és társadalmi státusa lényegesen szerényebb pozíciót jelölt ki számára. A 943./2001. állami anyakönyvi bejegyzésben regisztrált Muharay Elemért *Muhari Vendelként* anyakönyvezték, s édesapja, *Muhari Mihály* kisbirtokosként szerepel ezen az iraton. Róla pedig leginkább azt emelik ki az életrajzi összefoglalók, hogy néptanító volt. Ha a rendelkezésünkre álló nem sok adatot vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a tanításnál hosszabb ideig gazdálkodott, illetve vasúti alkalmazottként dolgozott. Emellett az is tény, hogy a 10-20-as évtizedfordulótól a jászsági tanyavilágnál mindenképpen urbánusabb környezetben, Kispesten élt. Minderre azért is érdemes kitérni, mert az élő leszármazottak visszaemlékezéseiből is kiviláglik: a család különböző tagjai ugyancsak eltérő életutakat és karriert produkáltak. Kutakodásaim során találok olyan leszármazottal, akinek egész élete – a tsz-tagságot is beszámítva – a tanyai gazdálkodás jegyében telt. A ma 88 éves Velkei János olyanra így élt, hogy a tanyájától 12 km-re levő Jászberényből leginkább csak a tsz központi irodáját ismerte és ismeri. Vele szemben egy évvel fiatalabb, ugyanezen környezetből induló rokona már kovácmesterséget tanult, a tsz elől menekülve, a hatvanas évektől a fővárosban dolgozott, majd újra Jászberényben élt.

Visszatérve az édesapára, Muhari-Muharay Mihályra, megállapítható, hogy az ő horizontja, tájékozódása mindenképpen szélesebb körű volt a tanyai gazdálkodókéénál. Gyakori lakóhely- és foglalkozásváltása is sok, a tanyavilágban elérhetetlen ismerettel látta el. Például ő járta ki azt, hogy a család névhasználatában megnyilvánuló, bizonyos mértékig az elszegé-

nyedést is jelképező Muhari név helyett újra visszazerezze az „elegánsabb hangzású” Muharay nevet. (Ezt a tényt megerősíti a hivatkozott anyakönyvi bejegyzésre rávezetett 1926-os kiegészítés, s a család ettől kezdve használja a Muharay nevet.) A megkérdezettek megkopó, elhaló emlékezete alapján képtelenség rekonstruálni a családtörténet minden momentumát, de az tény, hogy Muharay Mihály „nyugtalan természete” és tájékozottsága is hozzájárult ahhoz, hogy a hat felnőtt kort megérett gyermeke közül négy művészeti vagy a művészettel szorosan érintkező pályát választott. (Alább a fotón édesapja, Muharay (Muhari) Mihály.)

Vele szemben felesége, Velkei Amália és különösen népes családja - rokonsága sokkal inkább megőrizte a hagyományosnak nevezett tanyai - gazdálkodói életmód elemeit. Az élő leszármazottak keresése során jutottam el a jászberényi határ reketyési határában elhelyezkedő tanyákra, ahol több rokonnal találkozhattam. Nem kis meglepetésemre, a család anyai ágára utalva, ma is *Velkei sorként* ismert az a dűlő, ahol a leszármazottak egy része él. A fent említett Velkei Jánostól látótávolságra él tőle néhány évvel fiatalabb húga, de más Velkei-tanyák is akadnak a környéken. A reketyési tanyák említése mindemellett azért is indokolt, mert Muharay Elemér szülei egy-másfél évtizedig a határnak ezen a részén éltek. Sőt mi több, a visszaemlékezők egy része csak a reketyési határban helyezi el a családot. Szerintük Muharay Mihály és Velkei Amália a Velkei-szülőktől kapott tanyában kezdték el közös életüket, s az is tény, hogy Muharay Elemér testvérbátyja, a festőművészként ismertté lett Mihály is Reketyésen született. A visszaemlékezők egyike némi kétkedéssel hallgatta azt, hogy Muharay Elemér szülőhelyét a jászberényi határtól 7-8 kilométerre fekvő Hajtához kötik. (Márpedig minden életrajzi forrás Hajta, Hajtapuszta – Jászberény megjelölést használ.)

Miként az inént említettem Muharay Elemért Vendelként anyakönyvezték, így az Elemér valószínűleg utólag felvett keresztnév.

A Vendel név a Jászságban gyakori, s mindenképpen kötődik a jászok ősi foglalkozásához, az állattartáshoz.

Édesanyja, Velkei Amália és unokái (a másik, idősebb nő ismeretlen)

¹ Jászsági Évkönyv, 2001. 9-19. o. Ördög Margit – Muharay György – Pócz Ilona – Muharay Mihály. 1898-1969. Püski, 1995.

A BUDAI VIGADÓ 107 ÉVE A KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

A mellékelt fényképek egyikén valószínűleg nem véletlenül fényképezték le Muharayt egy Szent Vendel-szobor tövében. Szent Vendelnek valóságos kultusza alakult ki a Jászságban, a pásztorok állataik megóvását remélve, Vendeliánus társaságokba tömörültek, s védőszentjüknek a legtöbb jászsági településen szobrot emeltek, ahová Vendel napján rendre elzarándokoltak.

Testvérci, Julianna és Matild, középen sógornője, Margit

A születési hely bemutatása kapcsán érdemes kitérni néhány helyi adottságra, hiszen így pontosabban körvonalazható, hogy honnan is indult tulajdonképpen Muharay Elemér. Jászberény a 18-19. század fordulóján – más hasonló karakterű városokhoz hasonlóan – hatalmas, 43912 kh határral rendelkezett. Muharay Elemér születése idején a városnak 25227 lakója volt, kiknek egyharmada tanyán élt. A városmagnak minősülő, viszonylag sűrűn beépített területen és a tanyavilágban élők között további különbséget eredményezett a lakosok társadalmi összetétele. A lakók foglalkozását tekintve a városmagban már felbomlóban volt a gazdálkodó, paraszti jelleg. Itt csak a lakók fele, míg a tanyákon 93,5 %-nyi népesség foglalkozott a hagyományos paraszti életmód fenntartását jelentő őstermeléssel. A városmagban és a tanyákon lakók élet- és információs viszonyai között is karakteres különbségek mutatkoztak. A városiakok relatíve urbánusabb életfeltételeivel szemben a tanyán élők, s különösen a városközponttól 12 km-re fekvő rekettyésiek számára a piacok és a vásárok napjai képeztek hír- és információszerzési alkalmakat. S mivel ennek a családtörténetben is jelentősége van, külön ki kell emelni, hogy Rekettyés 5 km-re, azaz lényegesen közelebb feküdt a farmosi vasútállomáshoz, mint a jászberényihez. Mindezek alapján még inkább kiemelendő, hogy Muharay Elemér és testvérei értelmiségi, sőt azon belül is rendhagyónak minősülő művészi pályára léptek vagy kacérkodtak azzal.

Testvére, Kálmán – a képek készítője – és felesége, Margit

A testvérek közül a legidősebb, az 1895-ben született Julianna, filmszínészképző és rendező iskolát végzett a fővárosban, utóbb tevékenykedett is színésznőként, de férjhez menése után lemondott a színészi pályáról és tisztviselőként dolgozott.

Művészpályán – Elemér mellett – Mihály vitte a legtöbbre. Festőművészként jelentős könyvket illusztrált és számos jelentős közületi megbízást teljesített. Sajátos, hogy Mihály a családnév régebbi formáját, a Muhoray-t használta. Elemér mellett ő is nagyon közeli, baráti viszonyt ápolt a népi írók kiemelkedő alakjával, Sinka Istvánnal, akinek Balladáskönyvét ő látta el művészi illusztrációkkal. Ők hárman egyaránt pártfogójuknak mondhatták Püski Sándort, valamennyien közreműködtek a Kelet Népe szerkesztésében, s valószínűleg az sem véletlen, hogy az 1943-as szárszói konferencia krónikása is egymás társaságában készített fényképet róluk.

Őccsük, az 1904-ben, Debrecenben született Kálmán, műszerész lett. Az ő nevét talán meg sem említenénk, ha nem ő készítette volna a mellékelt fényképek túlnyomó részét. A városból hazatérő, fényképezőgéppel rendelkező rokonként nagyon sok látogatás emlékét örököltette meg masinájával.

A két legfiatalabb testvér közül az 1906-ban, Debrecenben született Béláról tudjuk, hogy az Egyesült Államokban intenzív kapcsolatba került a film világával, míg nem a legfiatalabb lánytestvérnek, az 1912-ben, Jászberényben napvilágot látott Matildnak, csak a nevét őrizte meg az emlékezet.

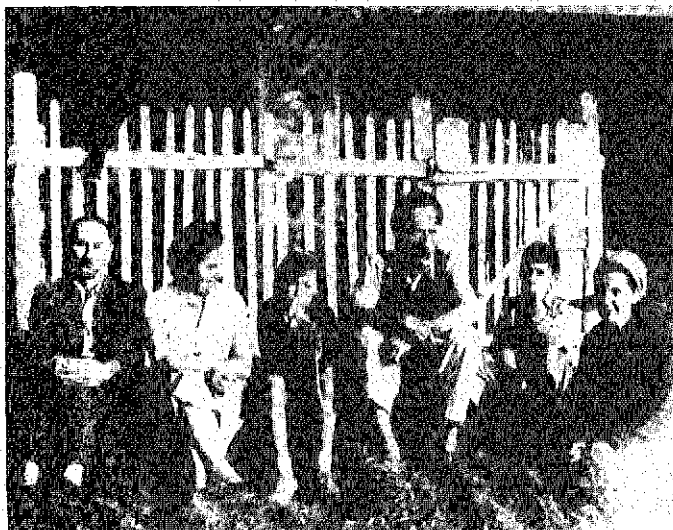
A hazalátogatások nyomán kibontakozó véleménycserékről

A látogatásokról a mellékelt fényképek önmaguk beszélnek. A hazalátogatók polgári öltözete és szokásrendje mintegy szembeesült a paraszti világ szimbólumaival.

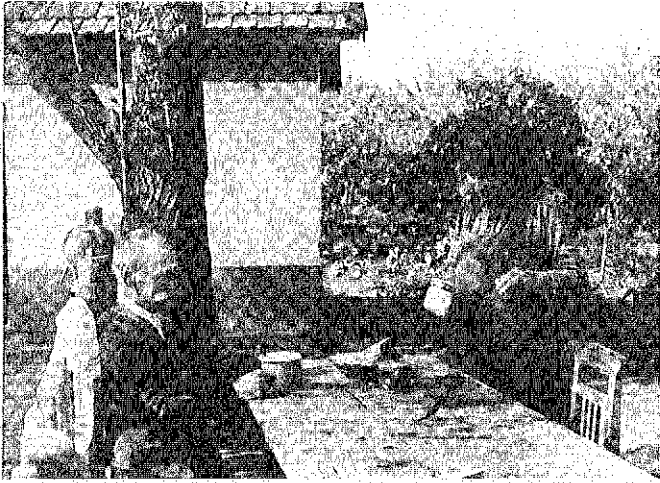
A városiakok – az egyik informátorom megfogalmazása szerint – „nyaralni jöttek”, s általában egy-két hetet töltöttek el rokonaik körében.

Legtöbbször vonattal érkeztek a rekettyési tanyáktól 5 kilométerre fekvő farmosi vasútállomásra, ahol legtöbbször kocsira ültették s Márcell nénihez vitték őket, aki tartózkodásuk fő szervezője volt.

Megjegyzendő, hogy nem mindig állt rendelkezésükre a fogat, s ilyenkor gyalog tették meg az utat.

A pórtelki Szent Vendel-szobornál 1957-ben vagy 1958-ban

A vendégek fogadója: Márcell néni és a férje

A fényképek tanúsága szerint a hazalátogatók vendégként, városi módra viselkedtek. Paraszti - mezőgazdasági munkát nemigen végeztek. Példa erre az egyik visszaemlékező által felidézett eset. E szerint a pesti rokonok szívesen kipróbálták a szalmakazalban való alvást, annak fáradtságos összerakásában viszont már nem szívesen közreműködtek. A távolra kerültek és a szülőföldön élők kapcsolatai – ezt a fényképek és a visszaemlékezések is megerősítik – differenciáltan alakultak. A tanya léckerítése mellett természetes módon lekuporodó, rokonaival társalgó, szalonnát sütő vagy a disznóölés munkálataiban segédkező Muharay Elemér mintegy azt sugallja, hogy ő ugyanaz maradt, mint tanyán élő sorstársai. Ezzel szemben a városból hazatérők polgári öltözete a legtöbb képen élesen különbözik a fogadó közegeben élőkétől. A legtöbb képen jól megkülönböztethetők egymástól, ha másért nem, mert a nyári melegben – kalapot és más ruhákat viselő tanyai rokonaikkal szemben – meztelenre vetődtek. Az egyik leggyakoribb hazatérési alkalom, a búcsú, tovább differenciálja a két kultúrából érkezők találkozását. A homoki templom előtt gyülekezők képein csak a figyelmes és beavatott szemlélő képes felfedezni és a többiektől megkülönböztetni a fővárosból hazatért festőművészt és zsidó származású feleségét, Vilmát. Mihály a többnyire kucsmát viselő helybeliekkel szemben kalapot visel. Más képek arra utalnak, hogy a tanyaiak gazdaság- és jószággyarapodását ismerték el a demonstratív felsorakoztatott állatok megőrkítésével.

Búcsúi kép a negyvenes évekből, balról a 4. Elemér, a szélén testvére, Mihály

A csoportképek is többértelműek. Részben megjelenítik és jelképezik a rokonság összetartozását, más esetekben viszont arra utalnak, hogy a hazalátogatók nyaralásai jókedvű mulatozásba és korlátozottan aligha nevezhető italozásba torkolltak. Maga Muharay Elemér tartotta kedvenc tárgyának a „fenék nélküli”, tehát soha ki nem ürülő poharat. A rendhagyónak tekinthető, lóra pattanó suhancsal – egyik visszaemlékezőnkkel – készült csoportkép is valószínűsíti, hogy ez a kép is akkor készült, amikor már ugyancsak jókedvében volt a társaság. A tanyai - jászberényi rokonság többnyire nem ítélte meg kedvezően a városból hazaruccanó, megannyi rendhagyó magatartást produkáló, „bohémává vált”, sőt időnként még „léhának” is tekintett rokonokat. A visszaemlékezők vélekedése szerint csak az említett Márcell néni volt képes a fogadásukra és kvártélyozásukra, mások nem szívesen vállalkoztak ilyen feladatra.

Szalonnasütés a rekettyési tanyán – középen ME

A találkozási alkalmak kisebb-nagyobb mértékben véleménycserére, ritkább esetekben politizálásra is alkalmat adtak. A nagyvárosból hazalátogatók rendre több napra, egy-két hétre érkeztek, s a vendéglátóknál mintegy megrendelt „kosztot és kvártélyt” megfizették, sőt ajándékokat is hoztak. A tanyán élők több-kevesebb ismerettel rendelkeztek Muharay Elemér baloldali kötődéséről, értesültek arról, hogy parasztpárti képviselőként is fellépett. Valószínűleg a visszaemlékezők életkora is közrejátszott abban, hogy a negyvenes-ötvenes évtized megpróbáltatásával kapcsolatban kevesebb élményük maradt. Megemlítették viszont, hogy a háború után, a feketézés idején, Béla a tanyán felvásárolt hússal üzletelt a fővárosban. Néhány évvel később történt egy másik eset. A ma is Rekettyésen élő Velkei János 1951-ben engedély nélkül építette fel a tanyáját, amiben többé-kevésbé meg is egyezett a pórtelki tanácselnökkel. Utóbb pedig egyszerűen kifizette a bírságot.

A visszaemlékezők ellenkező irányú kapcsolatfelvételekről, a tanyaiak ritkábban sorra kerülő fővárosi látogatásairól is beszámoltak. A háború utáni években a tanyán nevelkedett, szakmát tanult egyik unokaöccs egy fővárosi színháznál helyezkedett el. Állásához pedig Muharay Elemér közbenjárására jutott, s folyamatosan kapcsolatban volt vele haláláig. A kovácsmesterséget tanult Velkei Demeter 1960-ban eldöntötte, hogy nem lép be a tsz-be, s elindult Pestre munkát keresni. Először Muharay Mihályékat kereste fel, akik a visszaemlékező szerint nem tudtak konkrét segítséget adni a menekülő, munkát kereső fiatalembernek. A végül Kőbányán munkát vállalt unokaöccs nem járt többet a festőművész rokonnál.

A BUDAI VIGADÓ 107 ÉVE A KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

Látogatóban rokonai körében a negyvenes évek közepén, balról a 3. ME

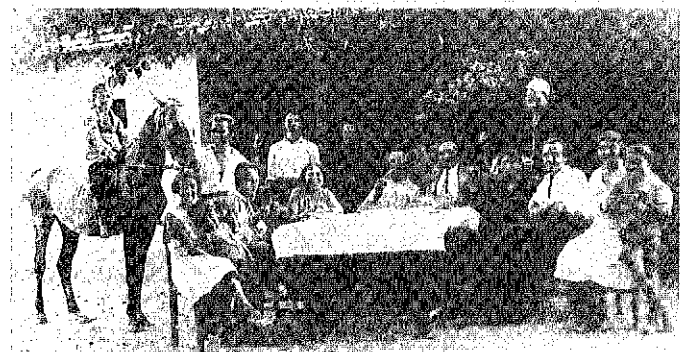
A szülőföld és Muharay Elemér „szakmai kapcsolatokat” is tartott egymással. Egy visszaemlékező szerint a jeles rendező 1943-ban, Jászberényben is vendégszerepelt Levente egyesülettel, sőt, akkor nemcsak színelőadást tartottak, hanem vitadélután is rendeztek gazdasági kérdésekről, melyet szintén Muharay vezetett. Molnár István, nyugdíjas jászszentandrászi iskolaigazgató alakuló falusi csoportját 5-6 alkalommal is felkereste, instrukciókkal látta el a legények bandázását megjelenítő, Pendsom bemutatására készülő együttest. Említésre méltó érdekesség, hogy Molnár István akkoriban nem tudta, hogy jeles vendége a közeli jászberényi határban született.

A városba indulás előtti csoportkép, balról a 3. ME

Nem sokkal halála előtt, 1958-ban, egy disznóölés közreműködőjeként

Egy vidám társaság a negyvenes évekből, az asztalnál fehér ingben Béla, a pipás alaktól jobbra Julianna

<p>A Magyar Köztársaság Kormányának felkérésére</p> <p>2007. október 10-án (csütörtök) 10 órára</p> <p>MUHARAY ELEMÉR EMLEKÜLSÉRE</p> <p>és</p> <p>EMLEKTÁBLA AVATÁSA</p> <p>10.000 Ft Díjazott: Magyar Köztársaság Kormányának felkérésére</p>	<p>Program</p> <p>10.00 óra EMLEKÜLSÉ</p> <p>Szózat a Magyar Köztársaság Kormányának felkérésére</p> <p>Bemutató (Közéleti Társaság) Dr. Várkonyi István az Országos Magyar Könyvtárak Társaságának elnöke</p> <p>Különbek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dr. Pethő László Közéleti Társaság • Alakóczy István Közéleti Társaság • Székely Mária Közéleti Társaság • Jászó Miklós Közéleti Társaság • Papp György Közéleti Társaság • Borhalmi Fiksz Közéleti Társaság • Hórnagy István Közéleti Társaság <p>11.00 óra MUHARAY ELEMÉR EMLÉKTÁBLÁJÁNAK AVATÁSA</p> <p>Dr. Gáspár István Közéleti Társaság</p> <p>Előzetes: Magyar Köztársaság Kormányának felkérésére</p>
---	--

Muharay Mihálynak és feleségének aranylakodalmi vendégeskedése rokonok társaságában, a homoki templomnál

Meghívó

**Muharay Elemér
EMLEKÜLSÉ**

2007. október 10.
10 órára